

NGUYỄN MINH PHƯƠNG

THỦ CÔNG NGHIỆP

QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG

(1885 - 1945)

(Sách chuyên khảo)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI

TS. Nguyễn Minh Phương

Sinh ngày: 20/3/1983

Quê quán: làng An Xuân, xã Quế Mỹ, huyện Quế Sơn, tỉnh Quảng Nam.

Tốt nghiệp đại học ngành Sư phạm Lịch sử tại Trường Đại học Sư phạm - Đại học Đà Nẵng.

Tốt nghiệp thạc sĩ, tiến sĩ ngành Lịch sử Việt Nam tại Trường Đại học Sư phạm - Đại học Huế.

Công tác và giảng dạy tại Trường Đại học Ngoại ngữ và Trường Đại học Sư phạm thuộc Đại học Đà Nẵng từ năm 2005 đến nay.

- Hội viên Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam.

- Hội viên Hội Khoa học Lịch sử Thành phố Đà Nẵng.

Email: nmphuongdn@gmail.com

Đã công bố:

1. Tinh thần nhập thế của Phật giáo Việt Nam (1945-1975) (viết chung), Nxb. Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh, 2018.

2. Phật Hoàng Trần Nhân Tông: Cuộc đời và sự nghiệp (1258-1308) (viết chung), Nxb. Tổng-hợp Thành phố Hồ Chí Minh, 2019.

3. Sự phát triển làng gốm Thanh Hà (Hội An, Quảng Nam) qua các thời kỳ lịch sử (chủ nhiệm), đề tài khoa học cấp Đại học Đà Nẵng, 2019.

4. Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1802-1885), Nxb. Khoa học xã hội, 2020.

5. Các căn cứ của phong trào yêu nước ở Quảng Nam (1885-1916), Nxb. Khoa học xã hội, 2022.

6. Đóm lửa và Giao hưởng (viết chung), tuyển tập thơ, văn, Nxb. Đà Nẵng, 2010.

THỦ CÔNG NGHIỆP
QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG
(1885-1945)

NGUYỄN MINH PHƯƠNG

**THỦ CÔNG NGHIỆP
QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG
(1885-1945)**

(Sách chuyên khảo)

NHÀ XUẤT BẢN KHOA HỌC XÃ HỘI
HÀ NỘI - 2025

MỤC LỤC

DANH MỤC CHỮ VIẾT TẮT	8
LỜI GIỚI THIỆU	9
LỜI NÓI ĐẦU	12

Chương 1

TỔNG QUAN TÌNH HÌNH NGHIÊN CỨU

1.1. Vấn đề nghiên cứu	15
1.2. Các công trình nghiên cứu về thủ công nghiệp Việt Nam	21
1.3. Các công trình nghiên cứu về Quảng Nam - Đà Nẵng có đề cập đến thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng	27
1.4. Các công trình nghiên cứu về thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng	33
1.5. Những kết quả nghiên cứu được kế thừa	35
1.6. Những vấn đề thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng từ 1885 đến 1945 cần được tiếp tục nghiên cứu	36

Chương 2

NHỮNG NHÂN TỐ TÁC ĐỘNG ĐẾN THỦ CÔNG NGHIỆP QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG

2.1. Điều kiện tự nhiên	37
2.1.1. Vị trí địa lý	37
2.1.2. Địa hình	41
2.1.3. Khí hậu	44
2.1.4. Nguồn tài nguyên	44

2.2. Các nhân tố lịch sử - xã hội	46
2.2.1. Về lịch sử vùng đất Quảng Nam - Đà Nẵng	46
2.2.2. Con người và truyền thống xứ Quảng	49
2.3. Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng trước 1802	52
2.4. Tình hình chính trị, xã hội và kinh tế Quảng Nam - Đà Nẵng (1802-1885)	56
2.4.1. Tình hình chính trị	56
2.4.2. Tình hình xã hội	58
2.4.3. Tình hình kinh tế	59
2.5. Chính sách của triều Nguyễn đối với thủ công nghiệp	65

Chương 3

TÌNH HÌNH THỦ CÔNG NGHIỆP QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG (1885 - 1945)

3.1. Các nhân tố tác động trong bối cảnh lịch sử mới	69
3.1.1. Tình hình chính trị	69
3.1.2. Chính sách khai thác thuộc địa của Pháp	71
3.1.3. Sự chuyển biến về xã hội	77
3.1.4. Sự biến đổi trong kinh tế	82
3.2. Khái quát thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng thời thuộc địa	85
3.3. Các nghề mới	88
3.4. Các làng nghề mới	96
3.5. Các nghề thủ công tiêu biểu	122
3.6. Các làng nghề thủ công tiêu biểu	149

Chương 4

NHẬN XÉT VỀ THỦ CÔNG NGHIỆP QUẢNG NAM - ĐÀ NẴNG (1885 - 1945)

4.1. Đặc điểm	178
---------------	-----

4.1.1. Thủ công nghiệp phát triển trên vùng đất phát triển kinh tế hàng hóa và đô thị	178
4.1.2. Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng có sự tiếp nhận và hòa hợp giữa người Việt và người Chăm, người Hoa, người phương Tây	187
4.1.3. Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng phong phú, đa dạng hơn các tỉnh Nam Trung Bộ	192
4.1.4. Pháp đẩy mạnh hoạt động thương mại tại “nhượng địa” Đà Nẵng, các mặt hàng thủ công nghiệp phát triển	195
4.1.5. Ở Quảng Nam - Đà Nẵng đã xuất hiện những cơ sở sản xuất thủ công quy mô lớn	196
4.2. Tác động của thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1885-1945)	204
4.2.1. Đối với kinh tế	204
4.2.2. Đối với chính trị và xã hội	206
4.2.3. Đối với văn hóa	210
4.2.3.1. Góp phần bảo tồn những giá trị tri thức bản địa	210
4.2.3.2. Góp phần làm phong phú lễ hội địa phương	211
4.2.3.3. Sự gắn kết, giữ gìn tâm hồn những người con xa quê	212
4.3. Một vài đề xuất nhằm bảo tồn và phát triển thủ công nghiệp truyền thống xứ Quảng	212
4.3.1. Khái quát tình hình các nghề thủ công truyền thống trong giai đoạn hiện nay	212
4.3.2. Đề xuất	222
KẾT LUẬN	232
TÀI LIỆU THAM KHẢO	235
PHỤ LỤC	254

DANH MỤC CHỮ VIẾT TẮT

B.A.V.H	Tập san Những người bạn cố đô Huế
CTQG	Chính trị quốc gia
ĐHQG	Đại học Quốc gia
ĐN	Đà Nẵng
H	Huế
Hà Nội	Hà Nội
KHXH	Khoa học xã hội
NCLS	Nghiên cứu lịch sử
Nxb.	Nhà xuất bản
SG	Sài Gòn
T	Tập
Tr	Trang
TVQG	Thư viện Quốc gia
TTLTQG	Trung tâm Lưu trữ Quốc gia
Tp HCM	Thành phố Hồ Chí Minh
VHTT	Văn hóa thông tin

LỜI GIỚI THIỆU

Gặp Nguyễn Minh Phương khi em đang học cao học tại Trường Đại học Sư phạm Huế, tôi ấn tượng về chàng trai “đậm chất Quảng” được mọi người trìu mến đặt cho biệt danh “gã nhà nông”. Qua trao đổi và theo dõi, tôi càng quý em về sự cần mẫn, đam mê và khiêm tốn trong học thuật. Em chọn cho mình hướng nghiên cứu chuyên sâu lịch sử và văn hóa xứ Quảng, trong đó có mảng thủ công nghiệp. Hôm nay, được mời viết lời giới thiệu tập sách này, tôi có mấy lời như sau:

Thủ công nghiệp xuất hiện từ rất sớm và gắn chặt với nông nghiệp. Đặc điểm chủ yếu của thủ công nghiệp là bao gồm nhiều nghề từ sản xuất đến dịch vụ, gắn chặt với sản xuất và tiêu dùng. Nguyên liệu đầu vào của thủ công nghiệp ở Việt Nam vốn rất phong phú, tận dụng được các phế liệu và đáp ứng nhu cầu và thị hiếu tiêu dùng của địa phương. Các hình thức hoạt động thủ công nghiệp ở Việt Nam phân bố rộng khắp các làng xã và mang tính chất địa phương rõ rệt, phụ thuộc điều kiện tự nhiên, kinh tế khác nhau, trình độ phát triển có sự khác nhau giữa các vùng miền.

Quảng Nam - Đà Nẵng là vùng đất có điều kiện phát triển thủ công nghiệp với điều kiện thuận lợi về nguyên vật liệu để sản xuất các sản phẩm thủ công bởi có đồng bằng, rừng núi và sông biển. Viết về tình hình thủ công nghiệp của Quảng Nam - Đà Nẵng trong một giai đoạn lịch sử nhất định giúp chúng ta hiểu rõ về một trong các hoạt động kinh tế của vùng đất ấy, từ đó có thể tìm ra các bài học kinh nghiệm cho sự phát triển thủ công nghiệp hiện nay.

Vì vậy, nghiên cứu *Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1885-1945)* có ý nghĩa khoa học và thực tiễn rõ rệt.

Tác giả đã vận dụng có hiệu quả phương pháp liên ngành trong nghiên cứu, trong đó chủ yếu là phương pháp lịch sử và phương pháp logic có kết hợp với phương pháp phân tích và tổng hợp, phương pháp so sánh, thống kê. Một ưu điểm nữa có thể nêu lên là tác giả đã có nhiều cố gắng trong việc kết hợp khảo cứu các tài liệu đã có về tình hình thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1885-1945) với việc điều tra thực địa và tiếp xúc với nhân chứng.

Nguồn tư liệu đa dạng, phong phú gồm các công trình có giá trị của Dương Văn An, Lê Quý Đôn, Quốc sử quán triều Nguyễn và một số tác giả trong và ngoài nước viết về thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng. Các tư liệu thu thập được ngay tại các làng nghề làm cho các nhận định, đánh giá của tác giả thêm sinh động.

Trong một bố cục hợp lý gồm 4 chương, tập sách đã tái hiện một cách hệ thống về tình hình thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng từ năm 1885 đến năm 1945, hiểu được điều kiện tự nhiên và văn hóa, xã hội mà trên cơ sở đó thủ công nghiệp ra đời và phát triển trong mối tương quan với các hoạt động nông nghiệp và thương nghiệp ở địa phương và toàn vùng, tác động của nó đối với các lĩnh vực kinh tế, văn hóa, xã hội bao gồm cả phong tục, tập quán của người dân...

Tập sách dành nhiều trang làm rõ sự ra đời, biến đổi của các nghề thủ công nghiệp truyền thống Quảng Nam - Đà Nẵng, về cơ cấu nghề, vai trò, vị trí của nghề thủ công trong đời sống vật chất và tinh thần của người "xứ Quảng". Các nghề thủ công Quảng Nam - Đà Nẵng được mô tả chi tiết, cụ thể, là những trang viết sinh động.

Công trình này trình bày tình hình thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng từ năm 1885 đến năm 1945, một giai đoạn đặc biệt: Đà Nẵng là thành phố nhượng địa, Quảng Nam là tỉnh trực trị. Qua đó, thấy được nét đặc trưng của thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng trong bức tranh chung thủ công nghiệp cả nước.

Tập sách sẽ đạt chất lượng tốt hơn nữa nếu tác giả đi sâu phân tích rõ hơn về ưu điểm và nhược điểm của thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng trong thời kỳ 1885 - 1945, làm rõ nét hơn những thuận lợi và nhất là những hạn chế của việc đưa các mặt hàng thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng đến với các thị trường khác trong cả nước, cũng như việc xuất khẩu ra nước ngoài...

Song có thể khẳng định rằng, từ độ lùi thời gian trên 100 năm, kết quả đạt được của tập sách này, trong bối cảnh có nhiều biến đổi về mặt địa danh và còn những góc khuất về tư liệu... là rất đáng ghi nhận. Năm 2020, tác giả đã xuất bản cuốn sách *Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1802-1885)*. Tập sách lần này cùng mảng đề tài nhưng trong giai đoạn tiếp nối. Đây là tư liệu bổ ích đối với nghiên cứu, tìm hiểu về lịch sử kinh tế Quảng Nam - Đà Nẵng cũng như lịch sử kinh tế Việt Nam dưới triều Nguyễn.

Xin giới thiệu đến bạn đọc cuốn sách *Thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1885-1945)* của “gã nhà nông” - Tiến sĩ Nguyễn Minh Phương và mong nhận được nhiều ý kiến đóng góp của bạn đọc.

Xin trân trọng cảm ơn!

PGS.TS. Trần Đức Cường

Chủ tịch Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam

LỜI LỜI ĐẦU

Lâu nay, tôi vẫn theo đuổi nghiên cứu về vùng đất Quảng Nam - Đà Nẵng. Càng đi sâu nghiên cứu, tôi càng đam mê mảng đề tài này, song cũng nhận thấy nhiều khó khăn bởi khả năng chùng mực của bản thân, trong khi lịch sử vùng đất này với quá nhiều điều đặt ra. Nhiều khi “chùng bút”, sợ không đủ sức lột tả hết được những yêu cầu trong nghiên cứu. Trong nghiên cứu cũng “nghiệt ngã” là một bài viết, một tập sách, một đề tài đôi khi có “sạn” sẽ bị phê bình, nhắc mãi sau này. Song tôi cũng tự động viên với quan điểm biết đến đâu viết đến đó, mình hạn chế thì sẽ có nhiều người khác bổ khuyết để vấn đề càng thêm sáng tỏ.

Thủ công nghiệp là một ngành kinh tế có truyền thống lâu đời ở Việt Nam, đã hỗ trợ, thúc đẩy nông nghiệp, thương nghiệp phát triển tạo nên một nền kinh tế bền vững. Mặt khác, thủ công nghiệp cũng đóng vai trò quan trọng tạo nên dấu ấn trong nền văn hóa dân tộc, góp phần tạo nên bản sắc văn hóa vùng miền trong bức tranh đa sắc màu của văn hóa Việt Nam.

Quảng Nam - Đà Nẵng là vùng đất chiến lược của nước ta kể từ khi sáp nhập vào quốc gia Đại Việt (1306). Cùng với quá trình khai hoang, vỡ hóa, lập làng, mở đất về phía nam, phát triển kinh tế nông nghiệp, nền kinh tế thủ công nghiệp có nhiều chuyển biến, các nghề và làng nghề truyền thống ra đời và phát triển trên vùng đất Quảng Nam - Đà Nẵng. Nhiều sản phẩm đã tạo được thương hiệu, trở thành hàng hóa có giá trị trên thị trường trong và ngoài nước, tạo cơ sở cho sự phát triển của thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng giai đoạn cuối thế kỷ XIX - đầu thế kỷ XX.

Sau khi thiết lập vương triều (1802), các vua Nguyễn đứng trước những khả năng to lớn để phát triển đất nước. Đầu thế kỷ XIX, Việt Nam là một quốc gia thống nhất về cương vực, thị trường, tiền tệ. Các vua Nguyễn đã chọn Đà Nẵng làm nơi đón tiếp các sứ thần, quan hệ ngoại giao, thương mại, Quảng Nam là đất “tả trực” của kinh đô Huế, một địa bàn chiến lược quan trọng để phát triển kinh tế, củng cố quốc phòng. Trong bối cảnh nền kinh tế chung của nước ta, kinh tế Quảng Nam - Đà Nẵng, trong đó có thủ công nghiệp tiếp tục tạo nên những bước tiến mới.

Thời Pháp thuộc, Quảng Nam - Đà Nẵng có hai chế độ chính trị khác nhau: Đà Nẵng là thành phố nhượng địa của Pháp, Quảng Nam là phần đất giao cho triều đình nhà Nguyễn cai trị nhưng lại có Chính phủ Pháp bảo hộ.

Tình hình chính trị với nhiều biến động có tác động trực tiếp đến mọi mặt đời sống kinh tế - xã hội của vùng đất Quảng Nam - Đà Nẵng, thủ công nghiệp cũng chịu tác động không nhỏ. Nhưng nhìn chung, thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng thời kỳ này có nhiều chuyển biến.

Việc tái hiện lại một cách có hệ thống thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng (1885-1945) sẽ giúp chúng ta hiểu rõ về bức tranh thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng trong mối tương quan với nền thủ công nghiệp của cả nước trong thời kỳ này. Mặt khác, sẽ giúp chúng ta thấy được những đặc trưng cơ bản của thủ công nghiệp Quảng Nam - Đà Nẵng và tác động của nó đối với đời sống kinh tế, văn hoá, chính trị và xã hội cùng những phong tục, tập quán của cư dân trên mảnh đất này.

Để ra đời tập sách chuyên khảo này, tôi bày tỏ lòng biết ơn đến vợ, con, gia đình, bạn bè, đồng nghiệp đã luôn tạo mọi điều kiện tốt nhất từ khi thai nghén ý tưởng đến khi hoàn thành.

Xin gửi lời cảm ơn đến Trung tâm Lưu trữ Quốc gia I, Thư viện Quốc gia, Phòng Tư liệu Khoa Lịch sử Trường Đại học Sư phạm - Đại học Huế, Phòng Tư liệu Khoa Lịch sử Trường Đại

học Khoa học - Đại học Huế, Trường Đại học Sư phạm - Đại học Đà Nẵng, Trường Đại học Ngoại ngữ - Đại học Đà Nẵng, Thư viện Tổng hợp thành phố Đà Nẵng, Hội Văn nghệ dân gian thành phố Đà Nẵng, Hội Khoa học Lịch sử thành phố Đà Nẵng, các nhà nghiên cứu, các nghệ nhân tại Quảng Nam, Đà Nẵng, lãnh đạo chính quyền, lãnh đạo ngành văn hóa thông tin các địa phương thuộc tỉnh Quảng Nam và thành phố Đà Nẵng đã giúp đỡ tôi trong công tác thu thập và xử lý tư liệu.

Cảm ơn Nhà xuất bản Khoa học xã hội đã tạo điều kiện để tập sách này được ra mắt bạn đọc.

Đề tài này thuộc thời kỳ cận đại, cách ngày nay trên 100 năm. Với những biến đổi về mặt địa danh, những góc khuất về tư liệu, thông tin về những nhân vật có sự xê dịch... nên chúng tôi gặp nhiều khó khăn trong quá trình nghiên cứu. Cùng với đó là khả năng chùng mực của bản thân, nên công trình khó tránh khỏi hạn chế. Những kết quả mà cuốn sách này đạt được là nhờ tác giả may mắn kế thừa kết quả từ các công trình trước đó, sự giúp đỡ của các nhà nghiên cứu. Những hạn chế là do khả năng của tác giả, quá trình thu thập, xử lý tư liệu... còn ở mức độ chùng mực.

Tác giả rất mong Quý bạn đọc hoan hỷ, lượng thứ, xem đây như một tài liệu để tham khảo ban đầu. Tác giả sẽ chân thành tiếp nhận những góp ý để những lần xuất bản sau cũng như các công trình tiếp theo được hoàn thiện hơn.

Tác giả

Nguyễn Minh Phương